

Πρωτοπρεσβυτέρου Ἰωάννου Φωτοπούλου
Ἐφημερίου τοῦ Ἱ. Ναοῦ Ἁγίας Παρασκευῆς Ἀττικῆς

Τό νόημα καί ἡ ἀξία τῆς Βυζαντινῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς γιά τήν Ὁρθόδοξη Λατρεία.

1. Ἡ Ὁρθόδοξη Λατρεία, παράδοσις τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων καί Πατέρων

Χαρά καί καύχημα γιά κάθε ὀρθόδοξη ψυχή εἶναι ἡ ἐκκλησιαστική ὀρθόδοξη λατρεία. Ἀπό τά πρῶτα χρόνια τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας διαμορφώθηκε σταδιακά ὑπό τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, Πατέρων καί διδασκάλων. Αὐτοί οἱ εὐλογημένοι διά τοῦ φωτισμοῦ τῆς Χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐπλούτισαν τή Λατρεία μας μέ Ψαλμούς, Εὐαγγελικά, Ἀποστολικά καί Παλαιοδιαθηκικά ἀναγνώσματα, μέ ἱερές Ἀρχιερατικές καί ἱερατικές εὐχές, μέ διακονικές αἰτήσεις μέ ὕμνους, τροπάρια καί Κανόνες. Αὐτοί διαμόρφωσαν τήν Τυπική Τάξη, ὑπήκουι στόν Ἀπόστολο πού ἀπαιτεῖ : « Πάντα εὐσχημόνως καί κατά τάξιν γινέσθω» (Α΄ Κορ. 14,40). Αὐτοί διαμόρφωσαν σταδιακά τή μορφή καί τή δομή τοῦ Ὁρθοδόξου Ναοῦ, τή διάταξη τῶν ἱερῶν εἰκόνων, αὐτοί εἰσήγαγαν μέσα στή Λατρεία καί τήν ἐκκλησιαστική Μουσική.

Ἔτσι δέν μπορούμε νά εἴμαστε Ὁρθόδοξοι, ὅταν ἀπουσιάζουμε ἀπό τήν ἐκκλησιαστική Σύναξη πού μέ τόσο προσοχή καί εὐλάβεια φρόντισαν νά τελεῖται οἱ Ἅγιοι Πατέρες μας. Ἐκεῖ γινόμαστε ἓνα σῶμα, τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, τόν ὁμολογοῦμε καί ἀναπέμπουμε δεήσεις στόν Τριαδικό Θεό, προσφέρουμε σ' αὐτόν τά δῶρα μας κι ἐκεῖνος μᾶς ἀντιπροσφέρει τό Σῶμα καί τό Αἷμα Του καί μᾶς ἐνώνει μαζί Του ὑποσχόμενος νά μᾶς προσφέρει τήν πληρότητα τῆς Ζωῆς Του στήν ἔνδοξη Βασιλεία Του.

Ἀκοῦμε τόν Προφήτᾶνακτα Δαυῖδ πού μᾶς παρακινεῖ λέγοντας : « Ἐν ἐκκλησίαις εὐλογεῖτε τόν Θεόν» (Ψαλμ. 67,26) γιατί καί ὁ ἴδιος λέγει γιά τόν ἑαυτό του γεμᾶτος θεῖο ἔρωτα : « Ἐπιποθεῖ καί ἐκλείπει ἡ ψυχή μου εἰς τάς αὐλάς τοῦ Κυρίου» (Ψαλμ.83, 2). Τό ἴδιο ζητεῖ ὁ Ἀπ. Παῦλος : « Μή ἐγκαταλείποντες τήν ἐπισυναγωγὴν ἑαυτῶν» (Εβρ. 10, 25). Ἔτσι διψασμένοι γιά τή Χάρη τοῦ Θεοῦ σπεύδουμε στό Ναό Του γιά νά συμμετάσχουμε στη Θεία Λατρεία : στό Μεσονυκτικό, στόν Ὁρθρο, στίς Ὁρες στή Θ. Λειτουργία, στόν Ἑσπερινό, πού ὅλα μαζί εἶναι μιά εἰκόνα τῆς Οὐρανίου Λατρείας καί μιά πρόγευση τῆς Βασιλείας τῶν Οὐρανῶν.

2. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ Μουσικὴ ἔργο τοῦ Ἁγίου Πνεύματος

Στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία πέραν τῶν Ψαλμῶν, τῶν Ἀναγνωσμάτων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τοῦ Τρισαγίου, τῶν ἱερατικῶν εὐχῶν καὶ κάποιων ἄλλων ἀναγνώσεων, ὅλη ἡ ὑπόλοιπη Λατρεία εἶναι στολισμένη, ντυμένη μέ τὴν ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ ἤδη ἀπὸ τοὺς πρώτους αἰῶνες τῆς ζωῆς τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας.

Οἱ Ἅγιοι Πατέρες κατενόησαν τόσο τὴ δύναμη πού ἔχει ἡ μουσικὴ καὶ τὴ γοητεία πού ἀσκεῖ στὶς ψυχές τῶν ἀνθρώπων, ὅσο καὶ τὴν ἀνάγκη πού ἔχει ὁ ἄνθρωπος νὰ ἐκφρασθεῖ μουσικά, νὰ τραγουδήσει, νὰ ὑμνήσει ὄχι μόνο διὰ τῶν λόγων, ἀλλὰ καὶ διὰ μέσου τῆς μουσικῆς τόν Θεό. Ἀπὸ τὴν ἄλλη οἱ αἱρετικοὶ προέτρεξαν καὶ ἄρχισαν νὰ συνδέτουν ποιητικούς στίχους ἐπενδεδυμένους μέ μιὰ γλυκεῖα μουσικὴ γιὰ νὰ διαδίδουν ἔτσι τίς πλάνες τους καὶ νὰ τίς ἐμφυτεύουν στὶς καρδιές τῶν ἀνθρώπων. Οἱ Ἅγιοι Πατέρες λοιπόν φωτισμένοι ἀπὸ τὴ Χάρη τοῦ Θεοῦ, θαδείς γνώστες τῆς ἀνθρώπινης φύσεως δέν ἀγνόησαν τίς ἀνάγκες τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, τὴ δυναμικὴ τῆς, τὴ δημιουργικότητά τῆς ἀλλὰ ἀνοιξαν τὸ δρόμο γιὰ μιὰ ὀλοκληρωμένη μουσικὴ ἔκφραση τῆς προσευχομένης Ἐκκλησίας.

Στὴν ἐρμηνεία τοῦ Α΄ Ψαλμοῦ ὁ Μ. Βασίλειος γράφει : « Ἐπειδὴ τὸ Ἅ γ ι ο Π ν ε ὕ μ α εἶδε ὅτι δύσκολα ὁδηγεῖται τὸ ἀνθρώπινο γένος στὴν ἀρετὴ καὶ ὅτι ἀμελοῦμε τὴν ὀρθὴ ζωὴ ἐπειδὴ εἴμαστε ἐπιρρεπεῖς σέ ὅ,τι μᾶς προξενεῖ εὐχαρίστηση, τί ἔκανε; Τὴν τερπνότητα τῆς μελωδίας τὴν ἀνέμιξε μέ τὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ δεχθοῦμε ἀνεπαίσθητα χωρὶς κούραση τὴν ὠφέλεια τῶν πνευματικῶν λόγων μέ τὴν γλυκύτητα πού προξενεῖ στὴν ἀκοή μας ἡ μελωδία... Καὶ γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ ἐπινοήθηκαν τὰ ἀρμονικὰ μέλη τῶν ψαλμῶν, ὥστε ὅσοι εἶναι παιδιὰ στὴν ἡλικία ἢ στό ἦθος νὰ νομίζουν ὅτι ἀπλά καὶ μόνο τραγουδοῦν μελωδικὰ ἐνῶ στὴν πραγματικότητά διδάσκουν τὴν ψυχὴ τους».

Κατανοοῦμε λοιπόν, ἀπ' αὐτὰ πού λέγει ὁ φωστὴρ τῆς Ἐκκλησίας Ἅγιος Βασίλειος, ὅτι ἡ εἰσαγωγὴ τῆς μουσικῆς στὴ λατρεία τῆς Ἐκκλησίας μας δέν εἶναι κάποια καλλιτεχνικὴ παρέμβαση ταλαντούχων μουσικῶν πού ντύνουν μέ μελωδία τοὺς ἐκκλησιαστικούς ὕμνους, ἀλλὰ εἶναι ἔ ρ γ ο τ ο ὕ Ἀ γ ί ο υ Π ν ε ὕ μ α τ ο ς, τὸ ὁποῖο ὁδηγεῖ τὴν Ἐκκλησία « εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν» (Ἰωαν. 16, 13). Τὸ Ἅγιο Πνεῦμα κατανοεῖ τὴ δυσκολία τοῦ ἀνθρώπου γιὰ ἀφομοίωση τῶν πνευματικῶν νοημάτων καθὼς καὶ τὴν ροπή τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τέρψη καὶ εὐχαρίστηση. Αὐτὴ τὴν τάση τοῦ ἀνθρώπου δέν τὴν καταδικάζει, ἀλλὰ χρησιμοποιοῖ τὴν τέρψη, τὴ γλυκύτητα τῆς μελωδίας γιὰ νὰ μεταδώσει τὴν ὠφέλεια τῆς πνευματικῆς διδασκαλίας στὶς ψυχές. Πρὸς τὸ σκοπὸ αὐτὸ χρησιμοποιοῖ τοὺς ποιητὲς καὶ μελοποιούς τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτὸ ἀκριβῶς σημαίνει καὶ ἡ φράση « ἔ χ ο υ ν ἐ π ι ν ο ἦ θ ε ἰ τὰ ἀρμονικὰ μέλη τῶν ψαλμῶν». Μ' αὐτὴ ἡ φράση δηλώνεται ἡ ἀνθρώπινη συνέργεια στό ἱερό ἔργο τῆς ψαλμωδίας.

Οἱ πρῶτοι μελοποιοὶ ἦσαν ταυτόχρονα καὶ οἱ ποιητὲς τῶν ὕμνων. Σχεδόν ὅλοι οἱ παλαιοὶ Ἅγιοι Πατέρες ἄσκησαν αὐτὸ τὸ διακόνημα τοῦ ποιητοῦ- μελοποιοῦ καὶ τὸ ἐνέταξαν στὴν ποιμαντικὴ τους.

3. Ἡ ποιότητα τῆς ἐκκλησιαστικῆς μελωδίας. Οἱ Ἅγιοι Πατέρες καὶ οἱ ἱεροὶ Κανόνες.

Τώρα ἐρχόμαστε νὰ ἐξετάσουμε ποιά ἦταν ἡ ποιότητα τῆς ψαλμωδίας. Πρόκειται γιὰ τὴ σοβαρώτερη παράμετρο τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς πού καθορίζει καὶ τὸ ἦθος τῆς καὶ ἐπομένως καὶ τὴν ποιμαντικὴ - ἐποικοδομητικὴ τῆς ἀξία. Ἡ καλλιεργούμενη στὴν ψυχὴ τέρψη ἀπὸ τὴν ψαλμωδίαν δὲν πρέπει νὰ ἀναγορεύεται σὲ ἀπόλυτη ἀξία καὶ νὰ εἶναι εἰς βάρος τῆς πνευματικῆς ὠφελείας πού εἶναι θησαυρισμένη στὰ θεία νοήματα. Οἱ Ἅγιοι Πατέρες μᾶς προειδοποιοῦν : « Δέν εἶναι θεάτρο ἡ Ἐκκλησία, ὥστε νὰ ἀκοῦμε ὅσα ψάλλονται ἐκεῖ μόνο πρὸς εὐχαρίστηση» (Ἱερὸς Χρυσόστομος). «Στὴν Ἐκκλησία πρέπει νὰ ψάλλουμε μέ σύνεση καὶ προσοχή» (Ἁγ. Ἰσίδωρος Πηλουσιώτης)

Ἡ εὐχαρίστηση πού προέρχεται ἀπὸ τὴ μελωδίαν πρέπει νὰ εἶναι τόση, ὥστε νὰ δημιουργεῖ στὴν ψυχὴ σὺφρονα λογισμό, λέγει ὁ Μ. Βασίλειος καὶ προσθέτει ὅτι πρέπει νὰ καταβάλλουμε προσπάθεια γιὰ νὰ μὴ παρασυρόμαστε ἐξ αἰτίας τῆς ἡδονικῆς μελωδίας στὰ σαρκικά πάθη, ἐνῶ σὲ μιὰ ὁμιλία του πού ἀπευθύνει στοὺς νέους διακρίνει τὴν ὑγιᾶ μελωδίαν ἀπὸ τὴν κακὴ καὶ βλαπτικὴ. Ὑγιᾶς εἶναι αὐτὴ πού ὁδηγεῖ στὰ ὑψηλά τὸν ἄνθρωπο, ἐνῶ διεφθαρμένη εἶναι ἡ μουσικὴ ἐκείνη ἢ ὁποία γεννᾷ πάθη πού ὑποδουλώνουν καὶ ἐξευτελιζοῦν τὴν ψυχὴ.

Ἐπὶ τῆς ἀρχῆς στὰ πρῶτα χρόνια πού διαμορφωνόταν ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ κάποια φαινόμενα ἐκ μέρους τῶν ψαλλόντων στὴν Ἐκκλησία πού δὲν ταίριαζαν στὸ ἦθος τῆς ψαλμωδίας. Ὅρισμένοι ψάλτες κραύγαζαν, ἔκαμαν ἄσκοπες κινήσεις μέ τὰ χέρια καὶ τὰ πόδια, προσπαθοῦσαν, γιὰ νὰ εὐχαριστήσουν τοὺς ἀκροατές, νὰ εἰσάγουν στὸ χῶρο τῆς θείας λατρείας μέλη θεατρικά καὶ κοσμικά. Αὐτὰ ὅλα τὰ ἔλεξαν οἱ Ἅγιοι Πατέρες καὶ ἐπέτρεψαν νὰ ψάλλονται μέλη ἡσυχᾶ, πνευματικά, πού φέρουν κατάνυξη στὴν ψυχὴ καὶ ὁδηγοῦν τὸν ἄνθρωπο στὸ Θεό.

Ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ἀπὸ τοὺς Ἁγίους μεγάλη εὐαισθησία στὴν ὑπόθεση τῆς ἐκκλ. μουσικῆς, ὅπως καὶ σὲ ὅ, τι ἀφοροῦσε τὴ Λατρεία. Καταστάλαγμα τοῦ ἐνδιαφέροντός τους γιὰ τὴ μουσικὴ εἶναι τρεῖς ἐκ τῶν ἱερῶν Κανόνων. Ὁ πρῶτος εἶναι ὁ 75ος Κανὼν τῆς Ἐκτῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου ὁ ὁποῖος λέει τὰ ἀκόλουθα : « Ἐπιθυμοῦμε ὅσοι ψάλλουν στὴν Ἐκκλησία οὔτε ἄτακτες, πολὺ δυνατές φωνές νὰ χρησιμοποιοῦν, οὔτε νὰ ἐκβιάζουν τὴ φυσικὴ φωνὴ τους ὥστε νὰ μετατρέπεται σὲ κραυγὴ, οὔτε νὰ ἐπιλέγουν γιὰ τὴ λατρεία μελωδίαις πού δὲν ἀρμόζουν, πού εἶναι ξένες στὴν Ἐκκλησία, ἀλλὰ νὰ προσφέρουν τίς κατάλληλες ψαλμωδίαις στὸ Θεό πού βλέπει καὶ τίς πιὸ κρυφές σκέψεις μας, μέ πολλὴ προσοχή καὶ κατάνυξη».

Ὁ δεῦτερος, σχετικὸς μέ τὸ θέμα μας, Κανὼν εἶναι ὁ 15ος τῆς Συνόδου τῆς Λαοδικείας, ὁ ὁποῖος προστάσσει : « Κανεῖς ἄλλος νὰ μὴ ψάλλει στὴν Ἐκκλησία πλὴν τῶν κανονικῶν ψαλτῶν πού ἀνεβαίνουν στὸν ἄμβωνα (σήμερα στὸ ψαλτικὸ ἀναλόγιον) καὶ ψάλλουν μέσα ἀπὸ τὰ κατάλληλα βιβλία». Ἐπὶ τῆς ἀρχῆς καὶ ἕνας τρίτος Κανὼν, ὁ 33ος τῆς Ἐκτῆς Οἰκ. Συνόδου, ὁποῖος ἐξηγεῖ ὅτι κανονικοὶ ψάλτες εἶναι ὅσοι ἔχουν χειροθεσία τοῦ ἐπίσκοπου. Μέ τὸν Κανὼνα αὐτὸν οἱ ψάλτες συγκαταλέγονται στὸν Κληρὸ.

4. Τό ὄφος καί τό ἦθος τῆς Ἐκκλησιαστικῆς βυζαντινῆς Μουσικῆς

Μέ βάση λοιπόν τήν ἐμπειρία τῆς Ἐκκλησίας, τή σχετική διδασκαλία τῶν Ἁγίων Πατέρων καί τούς Ἱερούς Κανόνες, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν τό θεμέλιο τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, διαμορφώθηκε στην λατρευτική πράξη ἡ ἐκκλησιαστική μουσική. Οἱ ἐκκλησιαστικές μελωδίες, κατά τόν Ἅγιο Γρηγόριο Νύσσης, δέν ἔχουν μελοποιηθεῖ μέ τόν τρόπο πού συνδέτουν τίς μελωδίες τους οἱ μουσικοί τῆς κοσμικῆς μουσικῆς, οἱ ὁποῖες μοναδικό σκοπό ἔχουν τήν τέρψη τῶν ἀκρατῶν τους.

Αὐτή τή διαπίστωση τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου, ἀλλά καί τήν συμμόρφωση μέ τίς ἐπιταγές τῶν Ἱερῶν Κανόνων γιά τό ποιόν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μελωδίας μπορεῖ κανεῖς νά ἀνιχνεύσει μέχρι σήμερα στήν βυζαντινή ἐκκλησιαστική μουσική. Ἀπό τά πρῶτα χριστιανικά χρόνια σταδιακά, μέ ἀργά βήματα, μέ φόβο Θεοῦ διαμορφώθηκε ἀπό τούς μελοποιούς τῆς Ἐκκλησίας ἡ μουσική τῆς θείας Λατρείας. Ἀπομονώθηκαν τά θεατρικά μέλη, ἐπελέγησαν οἱ κατάλληλες μουσικές κλίμακες, μελοποιήθηκαν οἱ κατάλληλες γιά κάθε περίσταση μουσικές γραμμές. Σέ κάθε ἓνα ἀπό τούς ὀκτώ ἦχους (Πρῶτος, Δεύτερος, Τρίτος, Τέταρτος, Πλάγιος Πρῶτος, Πλάγιος Δεύτερος, Βαρύς, Πλάγιος Τέταρτος) στούς ὁποῖους ἔδωσε τή σφραγίδα του ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, ὑπάρχουν διαφορετικές μουσικές γραμμές («θέσεις»). Ὑπάρχουν καθιερωμένες γραμμές πιό σύντομες καί πιό ἀργές, ἀνάλογα μέ τή μελωδία. Ὑπάρχουν σύντομα μέλη δηλ. γρήγορα τροπάρια. Ὑπάρχουν ἀργοσύντομα μέλη δηλ. πού ψάλλονται κάπως πιό ἀργά, ἀφοῦ σέ κάθε συλλαβή ἀντιστοιχοῦν δύο, τρεῖς ἢ καί τέσσερις μουσικοί φθόγγοι. Ὑπάρχουν καί ἀργά μέλη τά λεγόμενα « παπαδικά», ὅπως εἶναι τά Χερουβικά καί τά Κοινωνικά κατάλληλα γιά τή μυστική ἀνάγνωση τῶν ἱερατικῶν εὐχῶν.

Ὑπάρχει ἓνας μεγάλος μουσικός πλοῦτος, πλῆθος μουσικοδιδάσκαλοι καί ψάλτες στήν βυζαντινή μουσική παράδοση. Ὅμως τά μέλη ἄν καί ὑπάρχει μιά φυσική ἐξέλιξη, δέν εἶναι αὐθαίρετα. Δέν μπορεῖ ὁ μελοποιός νά συνδέσει σύμφωνα μέ τό γοῦστο του, σύμφωνα μέ τήν ἐμπνευση τῆς στιγμῆς. Τό μέλος πού θά συνδέσει γιά νά εἶναι ἀποδεκτό ἀπό τό σῶμα τῆς Ἐκκλησίας πρέπει νά ἀκολουθεῖ ὅλους τούς κανόνες τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Αὐτός εἶναι ὁ λόγος γιά τόν ὁποῖο ὅταν εἰσερχόμαστε στήν Ἐκκλησία δέν παραξενευόμαστε διότι δέν θά ἀκούσουμε παράδοξες συνδέσεις πού θά πάρουν τό νοῦ μας ἀπό τήν προσευχή καί τά θεία νοήματα πού κρύβονται στά τροπάρια. Ἔτσι ὑπάρχει στήν ἐκκλησιαστική βυζαντινή μουσική μιά διαχρονική συνέχεια.

Μιλώντας μέχρις ἐδῶ γιά τήν ποιότητα τῆς μελωδίας πρέπει νά ἐπισημάνουμε ὅτι αὐτή ἡ ποιότητα ἔχει σχέση καί μέ τόν τρόπο ἐκφοράς τῆς φωνῆς, μέ τόν τρόπο δηλ. πού βγάζει ὁ ψάλλον τή φωνή του. Ἀκολουθώντας τήν ἐντολή τῶν Ἁγίων Πατέρων ὁ σωστός ψάλτης δέν ἐκδιάζει τή φωνή του, δέν κραυγάζει, δέν γεμίζει μέ τήν ὑπερβολική ἐνταση τῆς φωνῆς του τό χῶρο τοῦ Ναοῦ καί τήν καρδιά τῶν προσευχομένων μέ σύγχυση. Σέβεται τή « φύση», ὅπως λέγει ὁ Κανὼν πού προαναφέραμε, τή φύση τῆς φωνῆς του καί τήν ἐκφέρει, τή βγάζει μέ φυσικότητα χρησιμοποιώντας καί τή ρινική κοιλότητα -δέν τό θεωρεῖ, γιατί δέν εἶναι, ἄκοσμο. Ἀναπτύσσει τίς δυνατότητες τῆς φωνῆς του σύμφωνα μέ τήν παράδοση, ὅπως δηλ. ἔκαμε καί ὁ δάσκαλός του, ὥστε τό ἄκουσμα τῆς ψαλμωδίας νά εἶναι εὐχάριστο καί καταλυκτικό.

Μιάς κι ἔγινε λόγος γιά δάσκαλο τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς πρέπει νά ποῦμε πόσο εἶναι σημαντική ἡ θέση του στήν ὀρθή ἐκμάθηση τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, στή διάσωση τῶν μουσικῶν διαστημάτων, στόν τρόπο ἐκφοράς τῆς φωνῆς καί γενικά στή μουσική ἐρμηνεία

των ψαλλομένων μελών. Πολλά από αυτά είναι δυσκολότατα και πρέπει να διδασχούν στό μαθητή λεπτομερώς και να άκουσθουν έκ μέρους του μαθητου ψαλλόμενα από τό δάσκαλό του. Αύτός είναι και ό λόγος πού πολλά μεγάλα και δύσκολα μέλη όνομάζονται « μαθήματα».

Υπάρχουν και άλλες παράμετροι και άλλα στοιχεία άπαραίτητα για τήν όρθή ψαλμωδία. Πάντως και από όσα έλέγχθησαν κατανοεί ό αναγνώστης ότι ή υπόθεση τής ψαλμωδίας είναι πολλή σ ο β α ρ ή και έ π ι σ τ η μ ο ν ι κ ή για να αφήνεται στά χέρια αυθαίρετων έρασιτεχνών. Είναι υπόθεση ί ε ρ ή γιατί άφορά τήν προσευχή όλης τής Έκκλησίας και χρειάζεται φόβος Θεου για κάθε παρέμβαση στό χώρο της. Τέλος ή ψαλμωδία είναι μια υπόθεση πού έχει μια μεγάλη ί σ τ ο ρ ι κ ή σ υ ν έ χ ε ι α. Είναι μια ζωντανή, χρυσή παράδοση πού κάθε όρθόδοξη ψυχή πρέπει να άγκαλιάζει, να άξιοποιεί, να τή χρησιμοποιεί για ώφέλεια πνευματική. Σ' αυτήν τήν ψαλτική παράδοση, ή ανθρώπινη φωνή, « τό άρχέτυπο όργανο», όπως τήν όνομάζει ό Θεοδώρητος έπίσκοπος Κύρου, βρήκε τήν πλήρη άξιοποίησή της, τήν τελειότερη έκφραση της, έγινε τό όντως κατάλληλο όργανο δοξολογίας του Τριαδικου Θεου.

5. Η Βυζαντινή μουσική δέν έχει έθνικά όρια

Η μουσική αυτή δέν έχει έθνικό χαρακτήρα. Δέν είναι άπλως ή έλληνική εκκλησιαστική μουσική, έστω κι άν αναπτύχθηκε και καλλιεργήθηκε στον ευρύτερο έλληνορθόδοξο χώρο. Οί Άγιοι Πατέρες μας ποτέ δέν σκέφθηκαν να δημιουργήσουν έθνικά όρια στη θεία λατρεία. Γι' αυτό και είναι κοινή στις τοπικές όρθόδοξες Έκκλησίες όλόκληρη ή εκκλησιαστική ζωή, ή δομή των Ναών, τό Τυπικό, τά άμφια των κληρικών κ.λ.π. Μήπως και ή δογματική διδασκαλία και οι ιεροί Κανόνες, και τό σύμβολο τής Πίστεως, και ή Πατερική γραμματεία δέν διατυπώθηκαν στην έλληνική γλώσσα και στην περιοχή του Βυζαντίου; Τό ίδιο συνέβη και μέ τήν άγιογραφία και τίς υπόλοιπες εκκλησιαστικές τέχνες. Όμως όλα αυτά παρελήφθησαν από όλόκληρη τήν Έκκλησία, από τούς λαούς πού άκολουθήσαν τήν όρθόδοξη πίστη. Ανάμεσα σ' αυτά ήταν και ή εκκλησιαστική μουσική πού έφθασε σε όλους τούς όρθόδοξους. Στη Ρωσία και στις άλλες σλαβικές χώρες κλήθηκαν ψάλτες από τό Βυζάντιο για να διδάξουν τήν εκκλησιαστική μουσική. Οί όρθόδοξοι άδελφοί δέν έκαμαν τίποτε άλλο από τό να παραλάβουν αυτή, τήν διαμορφωμένη από τούς Άγίους, μουσική, τή δοκιμασμένη μέσα στην Όρθόδοξη λατρεία. Έξ άλλου οι άπεσταλμένοι τής Αγίας βασίλισσας Όλγας στην Κωνσταντινούπολη τί θαύμασαν μέσα στην Αγία Σοφία; Τή λαμπρότητα τής όρθόδοξου λατρείας τής όποίας ένας από τούς κυριώτερους παράγοντες είναι ή εκκλησιαστική μουσική.

6. Η πνευματική ζημία από τή χρήση στη Λατρεία τής ευρωπαϊκής πολυφωνίας - ή ώφέλεια τής κατανυκτικής μονοφωνικής Βυζ. Μουσικής

Στην όρθόδοξη Ρωσία και σε άλλες σλαβικές χώρες, από τά μέσα του 18ου αιώνος εισάγεται στη λατρεία ή Ευρωπαϊκή πολυφωνική μουσική. Κυριώτερη αίτία γι' αυτή τήν εισβολή είναι ή προσπάθεια του Μ. Πέτρου για βίαιο ευρωπαϊκό προσανατολισμό όλης τής Ρωσίας, μέ αυθαίρετες παρεμβάσεις σε όλους τούς τομείς, στον κοινωνικό, πολιτιστικό, θρησκευτικό κ.λ.π. Δέν πρέπει να λησμονούμε ότι ή μουσική αυτή, ή πολυφωνική προέρχεται από τούς λατίνους. Μέσα στην πλάνη του Παπισμου όλα τά έκφραστικά μέσα, ότιδήποτε

χρησιμοποιεῖται στή λατρεία, εἴτε μουσική, εἴτε ζωγραφική εἴτε ναοδομία ἔχει κατὶ τί τό νοσηρό, τό ἀρρωστημένο. Ἡ φανερὴ ἀπουσία τῆς Χάριτος κάμει ἀπαραίτητη στὸν ἱερό χώρο τῆς Λατρείας τὴν κυριαρχία τοῦ συναισθήματος. Ὅλη αὐτὴ τὴν ἔλλειψη τῆς Χάριτος τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία ἀφήνει κενὴ καὶ διψασμένη τὴν ψυχὴ, προσπαθοῦν οἱ παπικοὶ νὰ καλύψουν μὲ μιὰ γλυκεῖα, κατὰ τὴ γνώμη τους μουσική, μιὰ μουσική μὲ διαστήματα πού προξενοῦν μελαγχολία, μιὰ μουσική πού προσπαθεῖ νὰ πιέσει τὴν ψυχὴ νὰ νοιώσει κατάνυξη, ἡ ὁποία νοεῖται σάν κτιστὴ συναισθηματικὴ κατάσταση καὶ ὄχι σάν ἐπίσκεψη τῆς Θείας Χάριτος. Ἡ μουσική αὐτὴ προσπαθεῖ νὰ ἐρεθίσει τὸ συναίσθημα καὶ νὰ δ ἡ μ ι ο υ ρ γ ἡ σ ε ι κατάνυξη. Γι' αὐτὸ ἐπιστρατεύει τὴν πολυφωνία ἀνδρῶν, γυναικῶν καὶ παιδιῶν, τὴν ὑψιφωνία πού « τρυπάει» τ' αὐτιά, τὴν βαθυφωνία (τίς μπάσσες φωνές) πού κατεβάζει τὴν ψυχὴ στὰ τάρταρα. Ἐπιστρατεύει μουσικὰ ὄργανα καὶ κοσμικοὺς μουσικοσυνθέτες γιὰ νὰ ἐντυπωσιάσει, γιὰ νὰ δημιουργήσει κλίμα ρομαντικό, γιὰ νὰ μεταφέρει τὸ νοῦ τῶν προσευχομένων σὲ κόσμους φανταστικούς.

Ἡ μουσική βέβαια τῶν Δυτικῶν δὲν μεταφέρθηκε στοὺς Ὁρθόδοξους Ρώσους αὐτούσια. Δέν θὰ μπορούσε ἡ ὀρθόδοξη ρωσικὴ ψυχὴ νὰ δεχθεῖ αὐτὴ τὴν τόσο φανερὴ κοσμικότητα. Γι' αὐτὸ δὲν δέχθηκε τὴν εἴσοδο μουσικῶν ὀργάνων στή Λατρεία ἢ Ρωσικὴ Ἐκκλησία. Προσπάθησε ἐπίσης τὰ μέλη νὰ εἶναι πιὸ ἀπλᾶ. (Θὰ ἀποτελοῦσε παράλειψη ἂν δὲν τονίζαμε ἐδῶ τὴν ἐπιμέλεια πού ἐπιδεικνύουν οἱ ρῶσοι ἀδελφοὶ κατὰ τὴν προετοιμασία τῶν χορῶν, γιὰ τὴ σημασία πού δίνουν στὴν ψαλμωδία καὶ γιὰ τὴν ἀσκητικὴ προσπάθεια τῶν πιστῶν κατὰ τὴ συμμετοχὴ τους στὶς Ἀκολουθίες τῆς Ἐκκλησίας). Ὅμως ἡ πολυφωνία, ἡ χρῆση μόνο τοῦ Ματζόρε καὶ τοῦ Μινόρε τῆς Εὐρωπαϊκῆς Μουσικῆς ἢ ἀνάμιξη ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν στοὺς χορούς, ὁ τρόπος τῆς μουσικῆς ἐκφορᾶς, δὲν βοηθοῦν καὶ τόσο στὴν προσοχὴ τοῦ νοῦ καὶ τὴν κατάνυξη.

Τρία εἶναι τὰ ἀρνητικὰ ἀποτελέσματα ἀπὸ τὴ χρῆση τῆς πολυφωνικῆς ψαλμωδίας πού δυσκολεύουν τὴν κατανοητικὴ προσευχὴ μέσα στὸν ἱερό χώρο τῆς Ἐκκλησίας :

α) ἡ ἔξαρση τοῦ συναισθήματος. Μιὰ καλλιέργεια ὠραίων «θηρησκευτικῶν» συναισθημάτων, πού κάμουν τὸν πιστό νὰ νοιώθει ὁμορφα, ἀλλὰ πού στὴν πραγματικότητα ἀποτελοῦν μιὰ αἰσθητικὴ ἀπόλαυση, παρόμοια (ὄχι ἴδια, ἀλλὰ παρόμοια) μὲ αὐτὴν πού νοιώθουν στὸν ἱερό χώρο μιᾶς συναυλίας. Στὴν περίπτωσή αὐτὴ παρεμποδίζεται ἡ προσευχὴ, γιατί μεσολαβεῖ μιὰ κοσμικὴ χαρὰ καὶ εὐχαρίστηση πού συσκοτίζει τὸ νοῦ καὶ τὸν ἀποπροσανατολίζει ἀπὸ τὸν κύριο σκοπὸ του, τὴν ἀναφορά του στὸ Θεό, τὴν ἐκζήτηση τοῦ ἐλέους τοῦ Θεοῦ, τὴν εὐχαριστία καὶ τὴν δοξολογία.

β) ἡ διάσπαση τῆς προσοχῆς. Οἱ πολλὲς διαφορετικὲς φωνές, ἀνδρικές καὶ γυναικείες πού δὲν ψάλλουν ὅλες τὸ ἴδιο, διασποῦν τὴν προσοχὴ τοῦ πιστοῦ, τὴν ἐγρήγορση του ἴσως καὶ ὅλο τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον του. Δέν ἀφήνουν τὴν ἀπόλυτη συγκέντρωση τοῦ νοῦ στὰ θεῖα λόγια πού ὠφελοῦν καὶ κατανύσσουν. Διαφορετικὴ χροιά τῶν φωνῶν (ἀνδρική, γυναικεῖα, παιδική) ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, διαφορετικὲς, παράλληλες μελωδικὲς γραμμὲς ἀπὸ τὴν ἄλλη φέρουν ἕνα τεμαχισμό στὴ δύναμη τοῦ νοῦ, τὸν ἀποσποῦν ἀπὸ τὸ κύριο ἔργο του.

γ) ὁ μετεωρισμός. Μὲ τὴν πολυφωνία στὴν ψαλμωδία ὁ νοῦς μετεωρίζεται. Ὁ ἱερός Θεοφύλακτος ὀνομάζει μετεωρισμὸ τὴν ἄστατη περιφορὰ τοῦ νοῦ. Ὁ νοῦς θυμᾶται πότε τὸ ἕνα καὶ πότε τὸ ἄλλο καὶ ἀπὸ τὴ μιὰ σκέψη περᾶει στὴν ἄλλη. Στὴν περίπτωσή τῆς πολυφωνικῆς ψαλμωδίας πολλὲς φορές δημιουργεῖται μιὰ ρομαντικὴ διάθεση πού ἀρπάζει τὸ νοῦ καὶ τὸν περιφέρει ἀνικανοποίητο ἐδῶ κι ἐκεῖ. Πολλὲς φορές σὲ ἀκραῖες περιπτώσεις μπορεῖ νὰ γίνῃ καὶ κάποιος ἀνεπίτρεπτος συνδυασμὸς τοῦ μουσικοῦ ἀκούσματος μὲ διάφορες καταστάσεις,

ἀναμνήσεις καί πρόσωπα. Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός μᾶς προτρέπει : « Μή μετεωρίζεσθε » (Λουκ. 12, 29). Ἄν καί αὐτή ἡ προτροπή ἀφορᾷ τήν ἀποφυγή τῆς κοσμικῆς μέριμνας καί τήν ἐμπιστοσύνη τῆς ψυχῆς στό Θεό, ἄριστα σχετίζεται καί μέ τήν συγκέντρωση τοῦ νοῦ στήν προσευχή, ὥστε κατά τήν ψαλμωδία ὁ νοῦς νά προσεύχεται καί νά ζητεῖ τό κυριώτερο : Τή βασιλεία τοῦ Θεοῦ (Λουκ. 12, 31).

Σέ ἀντίθεση τώρα μέ τήν πολυφωνική μουσική, ἡ βυζαντινή μουσική χρησιμοποιεῖ τή μελωδική μονοφωνία. Εἴτε ψάλλει ἓνας, εἴτε πολλοί, ὅπως λέγει ὁ ἱερός Χρυσόστομος, « ἡ φωνή μοιάζει νά βγαίνει ἀπό ἓνα στόμα ». Αὐτό τό ἀπλό καί ἐνιαῖο ἄκουσμα μέ τίς καθιερωμένες μουσικές «δέσεις» πού συνοδεύεται ἀπό μία εὐθεῖα μελωδική γραμμή, τό «ἰσοκράτημα», ἐνοποιεῖ καί συμμαζεύει τό νοῦ στήν προσευχή. Ἡ μελωδία τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς εἶναι εὐχάριστη καί σύμφωνα μέ τή διδασκαλία τῶν Πατέρων βοηθεῖ στήν κατάνυξη. Ἀλλά δέν ξεφεύγει ὁ νοῦς ὥστε νά «κολλάει» στή μελωδία, νά τή νοιώθει σάν αἰσθητική ἀπόλαυση. «Πετάει» ἡ καρδιά μας, ὅταν ψάλλομε ἢ ἀκοῦμε τά τροπάρια, χαιρόμαστε, ἀλλά αὐτό δέν μᾶς χωρίζει ἀπό τό περιεχόμενο τῶν τροπαρίων, δέν καλλιεργεῖται μία ἄρρωστη νοσταλγία, μία ρομαντική διάθεση. Ἡ Μουσική αὐτή δέν ἐπιτρέπει τόν μετεωρισμό. Ἀντίθετα βοηθεῖ στό νά μαζευτεῖ ὁ νοῦς ἀπό τήν ἐξωτερική του περιπλάνηση, νά μπεῖ μέσα στήν καρδιά καί στή συνέχεια νά προσφερθεῖ μέ ὅλο τό δυναμισμό του στό Θεό. Ἔτσι ἡ προσευχή γίνεται καρποφόρος, ὠφέλιμη γιά τό Χριστιανό.

7. Ἀναζήτηση ἀπό τό ρωσικό λαό τῆς γνησίας ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς

Ὅσον ἀφορᾷ τή χρήση τῆς πολυφωνικῆς ψαλμωδίας στή Ρωσική Ἐκκλησία ὑπάρχουν τά ἐξῆς ἐπιχειρήματα : α) ὅτι αὐτή ἔχει μακρά συνέχεια, ὅτι ἀποτελεῖ «παράδοση». β) ὅτι ἔχει ἀγαπηθεῖ ἀπό τό λαό, ὁ ὁποῖος ἀναπαύεται σ' αὐτή καί εἶναι εὐχαριστημένος. Στά ἐπιχειρήματα αὐτά θά μπορούσαμε νά ἀπαντήσουμε ὡς ἐξῆς. α) Εἶναι ἱστορικό γεγονός ὅτι στή Ρωσία ἔχουμε μία βίαιη εἰσβολή τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς στό γῶρο τῆς Λατρίας καί αὐτό δέν μπορεῖ νά ἀποτελέσει ἀληθινή παράδοση. β) Γιά τό ἄν ὁ κληρικός καί ὁ λαός βρῆσκουν ἀνάπαυση στήν πολυφωνική μουσική ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νά θέσω ὑπ' ὄψιν τῶν ἀδελφῶν Ρώσων δύο δεδομένα.

Τό πρῶτο εἶναι κάποιες παλαιότερες μαρτυρίες. Διαβάζουμε ἔτσι στό μουσικολογικό περιοδικό «Φόρμιγξ» (Μάρτιος 1908) ὅσα ἔγραψε ἐκείνη τήν ἐποχή στό περιοδικό «Ἐκκλησιαστικές εἰδήσεις» πού ἦταν ὄργανο τῆς Ἀγιωτάτης Ρωσικῆς Συνόδου, ὁ καθηγητής Σοκολώφ : «Ἦταν γιά μένα ἀσυνήθιστη ἡ Ἑλληνική Ἐκκλησιαστική Μουσική, μονόφωνη, ἰδιόρρυθμη στό ὕφος τῆς. Ἀλλά ὅσο περισσότερο ἀκούει κάποιος αὐτή τή μουσική τόσο περισσότερο ἠγεῖ σ' αὐτόν εὐχάριστα, τόσο ἰσχυρότερα ἐπενεργεῖ στήν ψυχή καί τή διεγείρει στήν προσευχή. Μετά ἀπό δύο - τρεῖς λειτουργίες, ἐγώ ὄχι μόνο συνήθισα σ' αὐτή τή μουσική, ἀλλά καί τήν ἀγάπησα. Καί πράγματι! Μόνο ἡ μονόφωνη μουσική εἶναι γνήσιο προϊόν τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας». Αὐτή εἶναι μία πρώτη μαρτυρία.

Δυό ἄλλες μαρτυρίες προέρχονται ἀπό Ἁγίους Γέροντες. Ἡ πρώτη εἶναι ἀπό τόν στάρετς Βαρσανούφιο τῆς Ὀπτινα, ὁ ὁποῖος ἦταν πολύ καλός μουσικός. Γνωρίζοντας καλά τήν Εὐρωπαϊκή μουσική ἔλεγε ὅτι « ἡ μουσική ἀποτραβάει τή σκέψη καί τήν προσοχή τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τά λόγια καί τή στρέφει στή μουσική...Κι ἔτσι ἐμποδίζει τήν προσευχή...Ἡ ψυχή

σιωπᾶ. Καί μόνο ἤχοι γλυκεῖς ἀκούγονται...Χωρίς νόημα .. Χωρίς περιεχόμενο...». Παραπονοιάταν ἐπίσης γιά τίς πολυφωνικές χορωδίες πού τήν ψάλμωδία τους χαρακτήριζε «θεατρinίστικες μελωδίες». Ἡ δεύτερη μαρτυρία ἀνήκει στόν στάρετς Σαμψών, ὁ ὁποῖος συμβουλευόντας τά πνευματικά τους τέκνα γιά τόν τρόπο προσευχῆς μέσα στήν Ἐκκλησία ἔλεγε τά ἀκόλουθα : « Ποτέ νά μή χάνετε τήν αἴσθηση ὅτι βρισκόσαστε ἐνώπιον τοῦ Κυρίου. Ἡ αἴσθηση αὐτή μερικές φορές εἶναι μόνο τοῦ νοῦ, ἐνέργεια νοερή, χωρίς συμμετοχή συναισθημάτων. Ὁ συναισθηματισμός στή θεία λατρεία εἶναι κάτι τό ξένο στήν Ὁρθόδοξία. Νά γιατί καί ἡ χορωδιακή μας εὐρωπαϊκή μουσική συχνά μᾶς ἐμποδίζει στήν προσευχή μας ! Γιατί εἰσάγει στή ζωή μας τό στοιχεῖο τοῦ συναισθηματισμοῦ». Οἱ ἀνωτέρω μαρτυρίες νομίζω πείθουν ὅτι καί ἀπλοῖ πιστοί καί Ἅγιοι ἀκόμη τῆς Ρωσίας δέν ἀναπαύονται στή χρήση τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς μέσα στή Λατρεία.

Τό δεύτερο δεδομένο ἔχει σχέση μέ τήν κατάσταση τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς στή Ρωσία σήμερα. Σέ ἄλλους Ναούς ψάλλουν πολυφωνικά, σέ ἄλλους γίνεται προσπάθεια γνωριμίας καί ἐπαναφορᾶς τοῦ παλαιορωσικοῦ μονοφωνικοῦ μέλους (ζνάμενι) σέ ἄλλους τέλος ναούς καί μοναστήρια γίνεται προσπάθεια νά ψαλλεῖ κάποιο μίγμα βυζαντινοῦ καί παλαιορωσικοῦ μέλους. Τί φανερώνουν ὅλα αὐτά; Ὅτι ὑπάρχει ἀπό τόν ρωσικό λαό ἀναζήτηση τῆς γνήσιας ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, τῆς μουσικῆς πού ἀληθινά θά βοηθεῖ στήν κατανυκτική προσευχή. Ὁ τρόπος πού ψάλλεται σήμερα τό παλαιορωσικό μέλος, ὅπως λένε ὅσοι γνωρίζουν τά πράγματα, δέν φαίνεται νά φανερώνει τό ἀληθινό παλαιό μέλος. Εἶναι μᾶλλον στό στάδιο τοῦ πειραματισμοῦ γιατί μετά τή μεταρρύθμιση τοῦ Πατριάρχου Νίκωνος ἔχει χαθεῖ ἡ παράδοσή καί ἡ συνέχειά του, τήν ὁποία ὄχι σωστά προσπαθοῦν νά σώσουν οἱ ρασκόλνικοι.

Ἀπό τήν ἄλλη ὑπάρχει μιά ὑπέροχη ἐκκλησιαστική μουσική, ἡ βυζαντινή μουσική, ἡ ὁποία κρατεῖ τή συνέχειά της, ψάλλεται γιά πάμπολλους αἰῶνες χωρίς διακοπή. Ἄν καί ὅλο τόν 19ο αἰῶνα πολεμήθηκε ἀπό τούς ἔλληνες «διαφωτιστές», μέ τή Χάρη τοῦ Θεοῦ διατηρήθηκε ἀλώβητη στή Θεία Λατρεία. Σαν μιά γάργαρα πηγῆ, ἥ ἂν θέλετε, σάν χεῖμαρρος κατανυκτικῆς ψάλμωδίας δέν ἔχει ἐθνικά ὄρια. Προσφέρεται σέ ὅλους τούς Ὁρθόδοξους σάν δῶρο Θεοῦ, σάν ζωογόνο ὕδωρ, σάν οὐρανοδρόμος κλίμαξ γιά νά βοηθήσει τίς ψυχές στήν προσευχή, στήν ἔνωσή τους μέ τόν Τριαδικό Θεό.